

MONEY, FINANCES AND CREDIT

УДК 336:37.017
JEL G02, G29

DOI: 10.26906/EiR.2023.3(90).3032

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сгоричева Світлана Борисівна*, доктор економічних наук, професор
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Онищенко Анастасія Володимирівна, переможець Всеукраїнського конкурсу-захисту
науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України

*ORCID 0000-0002-7829-7073

© Сгоричева С.Б., 2023
© Онищенко А.В., 2023

*Стаття отримана редакцією 03.09.2023 р.
The article was received by editorial board on 03.09.2023*

Вступ. У сучасних умовах стан національної економіки значним чином визначається функціонуванням фінансового сектору, адже він стимулює ефективну діяльність підприємницьких структур, збільшує платоспроможний попит, сприяє зростанню добробуту домогосподарств. У свою чергу, рівень його розвитку суттєво залежить від таких факторів, як фінансова грамотність та фінансова інклюзія населення, які в Україні останнім часом об'єктивно зростають внаслідок цілеспрямованих зусиль НБУ та фінансових установ, організацій сфери освіти, а також у зв'язку з загальним підвищенням цифрової грамотності. Особлива увага у реалізації цих процесів приділяється молоді, яка має входити у доросле життя, маючи необхідні знання та можливості для забезпечення власного добробуту та фінансової безпеки.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання фінансової грамотності та фінансової інклюзії відносно недавно стали предметом наукових досліджень в Україні. Проблематика фінансової грамотності актуалізувалася разом з інтересом до фінансових основ діяльності домогосподарств [1; 2]. Одночасно, з початку 2010-х років активно запроваджувалися різноманітні проекти підвищення фінансової грамотності різних верств населення, насамперед, молоді, які отримували відповідне наукове підґрунтя [3; 4]. Втім, методи та інструменти формування фінансової грамотності школярів розглядаються, як правило, у рамках досліджень педагогічної науки [5–7].

Вивчення проблем фінансової інклюзії було започатковано в Україні професором Науменковою С.В. [8; 9], яка проаналізувала її сутність, розробила деякі показники її оцінювання, запропонувала шляхи полегшення доступу населення до фінансових послуг в умовах нашої країни. У подальшому, фінансова інклюзія стала не лише предметом уваги багатьох вітчизняних науковців (зокрема, [10–15]), а і об'єктом масштабних прикладних досліджень, що періодично проводилися в Україні проектом USAID «Трансформація фінансового сектору» [16; 17]. Втім, респондентами у таких опитуваннях виступають українці, старші за 18 років, що залишає поза увагою діагностику фінансової грамотності та фінансової інклюзії підлітків, зокрема, старшокласників. Проте скільки молодь у сучасних умовах все більше цікавиться фінансовими питаннями, й рівень її обізнаності у сфері управління особистими фінансами та взаємодії з інститутами фінансового ринку варто цілеспрямовано вивчати для визначення заходів щодо його підвищення.

Слід зазначити, що у цій сфері вже проводиться серйозна робота. З 2012 по 2019 роки Міністерство освіти і науки України за підтримки USAID запроваджувало у системі загальної середньої освіти експериментальне викладання курсу «Фінансова грамотність». З 2019-го року цей курс став факультативним. У 2021 році до типових навчальних планів середньої школи було включено новий предмет «Підприємництво і фінансова грамотність».

Крім того, у 2019 році, на основі змін до Закону України «Про Національний банк України», НБУ отримав повноваження на здійснення заходів з підвищення фінансової грамотності населення, особливо увагу приділяючи у цьому питанні саме молоді.

Метою статті є з'ясування рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії старшокласників на основі інформації, отриманої від учнів 10-11-х класів ряду шкіл м. Полтава, а також визначення шляхів їхнього підвищення.

Методи дослідження. Для дослідження рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії учнів старших класів було використано онлайн-опитування (англ. *CAWI – Computer Assisted Web Interviewing*) як найсучасніший спосіб отримання і обробки даних, що має багато переваг перед традиційними методами одержання інформації.

Для проведення опитування було розроблено Google форму, яка містила п'ятнадцять запитань і охоплювала, зокрема, такі теми: фінансова поведінка; ставлення до фінансових питань; сприйняття старшокласниками фінансового добробуту; знання фінансових продуктів і рівень користування ними. З метою здійснення аналізу з'ясувалися також демографічні аспекти (зокрема, стать респондента; клас, в якому навчається; рівень добробуту сім'ї тощо). Опитування відбувалося у листопаді 2022 року, тобто у період дії воєнного стану, що могло мати певний вплив на відповіді респондентів.

В опитуванні взяли участь 328 учнів 10-11 класів віком від 16 до 17 років. Формування вибірки учасників відбувалося за випадковим методом. При цьому загальна кількість старшокласників у м. Полтава, що статистично виступає генеральною сукупністю, за даними департаменту освіти Полтавської міської ради становила у 2022–2023 навчальному році 3668 осіб. Враховуючи кількість опитаних, можемо стверджувати, що було охоплено майже 10% кількості учнів старших класів шкіл міста, тобто опитування є достатньо репрезентативним. Говорячи про достовірність його результатів, зазначимо, що у соціальних дослідженнях прийнято виходити з ймовірності 0,95, що інтерпретується як 95 відсотків впевненості у точності результатів. За такої ймовірності для розрахунку похибки результатів опитування використаємо формулу, наведену у роботі [18, с. 180]. Проведені розрахунки засвідчили, що похибка дорівнює 5,2%, що є цілком прийнятним для цілей нашого дослідження.

Основний матеріал і результати. Під фінансовою грамотністю, як правило, розуміється сукупність знань та навичок, що допомагають людині ефективно керувати своїми коштами, розпоряджатися власними фінансами та ухвалювати обґрунтовані фінансові рішення. Відповідно, це поняття включає в себе знання певних фінансових понять; ставлення до різних способів використання грошей; раціональну фінансову поведінку. Підвищення фінансової грамотності населення вважається Національним банком України складовою фінансової інклюзії, яка, крім цього, охоплює підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами та посилення захисту прав споживачів фінансових послуг. Зростання фінансової інклюзії розглядається НБУ як один із стратегічних напрямків розвитку вітчизняного фінансового сектору [19]. Саме ці положення стали методологічною основою проведеного опитування учнів старших класів.

Характеризуючи демографічний склад учасників опитування, зазначимо, що за віковою ознакою респонденти поділилися майже порівну, хоч кількість одинадятикласників (172 особи) дещо перевищує кількість десятикласників (156 осіб), отже, ці групи становлять, відповідно, 52,4% й 47,9% загального числа респондентів. Дівчата виявилися більш активними і зацікавленими учасниками проведеного опитування, їхня частка серед респондентів склала 64,6%, а хлопців – лише 35,4%.

Оскільки рівень фінансової грамотності та фінансової інклюзії у деякому сенсі є похідним від можливості розпоряджатися певними фінансовими ресурсами [10], важливо було хоча б орієнтовно визначити рівень добробуту сімей, в яких живуть учні-респонденти. Відповідне питання було сформульовано з використанням методики дослідження за проектом «Трансформація фінансового сектора» [17] через визначення можливості здійснювати певні витрати. Результати опитування свідчать, що 20,4% родин учнів не відчувають проблем з матеріальним забезпеченням, їм вистачає коштів на все й вони можуть дозволити собі навіть значні витрати (як-то придбання автомобіля). Переважна більшість сімей (71,1%), на думку респондентів, має середній рівень доходу, при цьому лише 8,5% родин не вистачає коштів на придбання одягу та взуття, отже, вони мають певні фінансові проблеми.

Зважаючи на те, що рівень доходів українських громадян суттєво змінився після 24 лютого 2022 року й існують труднощі навіть з його підтриманням на довоєнному рівні, можна стверджувати, що старшокласники не зовсім об'єктивно оцінили фінансовий стан їхніх родин, ймовірно, за інерцією та внаслідок відсутності у них повної інформації з цього приводу.

Проведений аналіз відповідей учнів виявив, що лише 22,4% десятикласників вивчали економічні дисципліни у школі («Економіка» або «Фінансова грамотність»), серед одинадцятикласників цей показник дещо вище й становить 28,5%. Безумовно, такий низький рівень охоплення учнів наданням базових фінансово-економічних знань негативно впливає на їхню фінансову грамотність й свідчить про те, що запровадження рекомендованого МОН факультативного курсу багатьма школами Полтави не реалізовувалося.

Втім, майже половина старшокласників (43,9%) не виявили, на жаль, бажання опанувати у майбутньому відповідні курси, навіть запропоновані банками. Відсоток таких респондентів, звичайно, був дещо вище серед тих, хто вивчав відповідні дисципліни у школі (57,1%) проти 39,3% серед тих, хто не вивчав. Серед коментарів, які додавали деякі учні, найчастішими мотивами відмови від навчання були: запевнення, що на даний момент це не потрібно або нецікаво; опанування подібних курсів від Приват-Банку [20] або монобанку; впевненість у тому, що респондент вже фінансово грамотний; думка про те, що можна стати фінансово грамотним і без курсів, зокрема, отримуючи знання від батьків; сумніви у корисності та змістовності таких курсів.

Опитування засвідчило, що вік респондентів (клас, в якому вони навчаються) позитивно впливає на рівень їхньої фінансової грамотності та фінансової інклюзії. Зокрема, на питання стосовно користування банківськими послугами, серед учнів 10-х класів позитивно відповіли 118 осіб або 75,6% їхньої загальної кількості, а серед одинадцятикласників – 153 особи або 89%. Аналогічно було зафіксовано більш високий рівень фінансово-цифрової грамотності на основі зростання у старшій віковій групі частки респондентів, які користуються у смартфонах банківськими або платіжними додатками: 87,2% одинадцятикласників, порівнюючи з 71,8% десятикласників.

Варто зазначити, що відповідно до результатів опитування, суттєво меншою мірою на рівень фінансової грамотності та фінансової інклюзії старшокласників впливає факт вивчення ними у школі дисциплін економічного спрямування. Так, рівень користування банківськими послугами у тих респондентів, хто опановував такі дисципліни, лише на 2,5 в.п. вище, ніж у тих, хто їх не вивчав (відповідно, 84,5% та 82,0%). Аналогічна ситуація спостерігається стосовно використання фінансових додатків: різниця за групами становить 4,6 в.п.

В умовах прискореної фінансової диджиталізації й розвитку онлайн-послуг, особливо під час локдауну та воєнного стану, старшокласники майже одноставно (90,5% респондентів) визначили перспективами розвитку сфери розрахунків використання технології NFC, що реалізується через смартфони. За подальше використання готівки висловилися лише 1,8% учнів, і навіть розрахунки платіжними картками як перспективний напрям зазначили лише 7,6% респондентів. Це свідчить про те, що старшокласники, у цілому, розуміють сучасні тенденції розвитку ринку платіжних послуг, якими населення користується щоденно.

Одним з найбільш очевидних індикаторів фінансової інклюзії можна вважати обізнаність споживачів щодо функціонуючих у країні фінансових установ та фінансових послуг, що ними надаються [14]. На запитання, скільки назв українських банків ви можете пригадати, учні 10-х класів, у середньому, зазначили 4,18 назв, а учні 11-х класів – 4,28 назв. При цьому жодного банку не назвали по дві особи у кожній віковій групі. Одночасно, від 7 до 11 назв банків серед десятикласників зазначили 14 респондентів, серед одинадцятикласників – 18 респондентів, а один старшокласник перелічив навіть 16 банків. Абсолютними лідерами по кількості згадувань стали ПриватБанк, монобанк, Альфа-Банк, Ощадбанк (більше 150 згадувань кожного банку). А регіональний банк Полтава-банк пригадали лише 65 осіб (20% від загальної кількості опитаних), що говорить про певні недоліки позиціонування банку на регіональному ринку.

Щодо обізнаності старшокласників стосовно наявних в Україні фінансових послуг (продуктів), то, насамперед, варто зазначити, що третина респондентів не змогла назвати жодної з них, що свідчить про недостатню фінансову грамотність або, скоріше, про неспроможність старшокласників формалізувати свою практичну фінансову діяльність у фінансових категоріях. Нагадаємо, що орієнтовно 80% респондентів повідомили, що вони користуються банківськими послугами та платіжними додатками. Логічно, що за таких умов всі вони б мали показати знання платіжних та депозитних послуг, тобто рівень необізнаності у цій сфері не повинен би становити більше 20%.

Інформація про найбільш відомі старшокласникам фінансові послуги подана на рис. 1. Серед інших фінансових послуг найчастіше називалися надання гарантій, операції на ринках капіталу, інвестування.

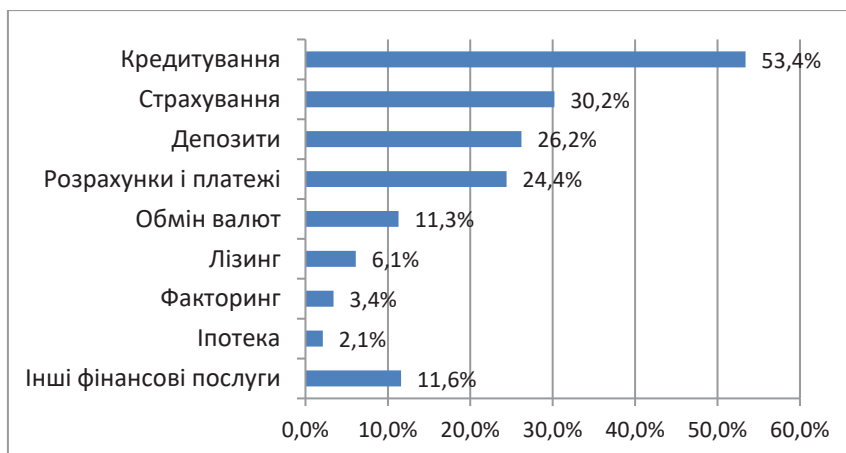

Рис. 1. Частка респондентів, які назвали певні види фінансових послуг, за результатами опитування старшокласників м. Полтава

Звертає на себе увагу суттєва перевага кредитування над іншими фінансовими послугами, що може бути пояснено агресивною рекламою насамперед, споживчого кредитування у засобах масової інформації, внаслідок чого ця послуга завжди «на слуху». Показово, що лише третина респондентів зазначила страхування, хоча, одночасно, 44,2% з них повідомили, що в їхніх родинах користуються одним або навіть декількома видами страхування. Це ще раз підтверджує нестачу у старшокласників системного розуміння організації ринків фінансових послуг.

Дещо несподівано у відповідях з'явилися такі складні фінансові послуги, як лізинг і факторинг, що швидше за все пояснюється не високим рівнем фінансової грамотності школярів, а можливістю отримати потрібну інформацію із мережі Інтернет.

Для характеристики обізнаності старшокласників у раціональному використанні фінансових ресурсів було поставлено питання щодо розпорядження кишеньковими грошима. Кишенькові гроші, тобто невелика сума, що є у розпорядженні школяра, можуть виступати ефективним способом навчити його цінувати гроші, керувати ними й отримати навички постановки і досягнення фінансових цілей [6]. Результати опитування свідчать, що майже 16% опитаних вже вкладають кошти на банківський рахунок, тобто розумно інвестують їх. Проте більшість респондентів – 40,9% – накопичують гроші у готівці для покупок певних речей або подарунків. Утім, 7,6% опитаних старшокласників не мають у своєму розпорядженні кишенькових грошей, що свідчить про недостатню увагу батьків до створення умов формування фінансової грамотності своїх дітей. Також по-різному можна оцінювати той факт, що третина школярів – близько 36% – просто витрачає кишенькові гроші на поточні потреби, надаючи перевагу витрачанням перед заощадженням.

При цьому спостерігається суттєва відмінність у напрямках використання кишенькових грошей у залежності від статі респондентів. Якщо частки тих старшокласників, які не мають кишенькових грошей або накопичують їх для майбутніх покупок, серед дівчат й хлопців є приблизно однаковими, то частка хлопців, які вкладають гроші на банківський рахунок, є майже у два рази більшою, ніж відповідна частка дівчат (21,5% проти 12,7%). І навпаки, відсоток тих, хто постійно витрачає кошти на дрібні покупки, серед дівчат у півтора рази вище, ніж серед хлопців (41% проти 25,9%).

Важливим способом формування фінансової грамотності підлітків слід вважати їхню участь в обговоренні фінансових потреб родини та напрямів витрачання сімейних коштів, тим більше, що одним із шляхів підвищення фінансової обізнаності деякі респонденти називали саме отримання відповідних знань від батьків. Утім, опитування засвідчило, що тільки 12,8% старшокласників беруть постійну участь у плануванні сімейного бюджету та обговоренні актуальних потреб та напрямів витрачання сімейних коштів, а майже п'ята частина респондентів ніколи до цього не долучалася (рис. 2).

При цьому дівчата демонструють більшу залученість у вирішення фінансових питань родини, ніж хлопці. Якщо серед дівчат частка тих, хто постійно або час від часу бере участь в обговоренні сімейного бюджету, становить 63,7%, то серед хлопців вона дорівнює лише 45,7%.

Одночасно, результати опитування не підтвердили гіпотезу про те, що у більш забезпечених сім'ях дітей активніше долучають до обговорення фінансових питань. Навпаки, виявилось, що частка респон-

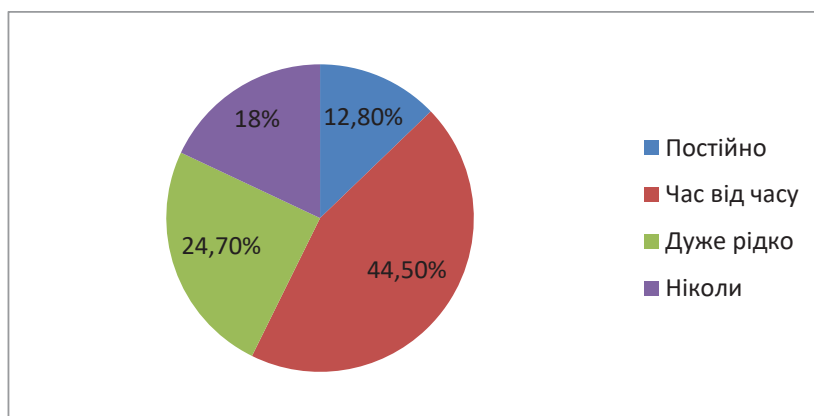

Рис. 2. Частки респондентів за періодичністю участі у плануванні сімейного бюджету та обговоренні напрямів витрачання коштів, за результатами опитування старшокласників м. Полтава

дентів, які ніколи або дуже рідко беруть участь у плануванні сімейного бюджету у найбільш та найменш забезпечених групах сімей є майже однаковою (відповідно, 50,7% та 46,4%). Отже, значення має не обсяг наявних у родині фінансових ресурсів, а свідомість батьків та їх відповідальне ставлення до формування обізнаності дітей у фінансових питаннях.

Фінансова самостійність та спроможність керувати власними фінансами відображається, у тому числі, у здатності формувати фінансові цілі та знаходити раціональні шляхи їх досягнення [2]. Опитування виявило, що 85,4% старшокласників мають (або мали) фінансові цілі. Це є надзвичайно позитивним явищем, оскільки фінансові цілі є невід'ємною частиною фінансової грамотності, способом забезпечення фінансового добробуту. Причому частка респондентів, які мають фінансові цілі, дещо збільшується у старшій віковій групі: серед одинадцятикласників їх на 5,2 в.п. більше, ніж серед десятикласників.

Одночасно результати опитування засвідчили обернену залежність між рівнем добробуту родин респондентів й наявністю в останніх фінансових цілей. Лише 79,1% підлітків з найбільш забезпечених родин заявили про наявність фінансових цілей, у той час як у найменш забезпечених сім'ях ця частка становить 96,4%. Така ситуація є цілком зрозумілою, оскільки у сім'ях з нижчим рівнем добробуту далеко не всі потреби дітей безперешкодно задовольняються, що змушує старшокласників ставити особисті фінансові цілі.

Наявність фінансових цілей призвичаює молодь до здійснення заощаджень й сприяє підвищенню фінансової інклюзії. Це підтверджує і вибір респондентами шляхів досягнення фінансових цілей (рис. 3).

Хоча старшокласники обрали, насамперед, методи досягнення своїх цілей, що не пов'язані з використанням можливостей фінансового ринку (додатково заробити або зекономити), третім по важливос-

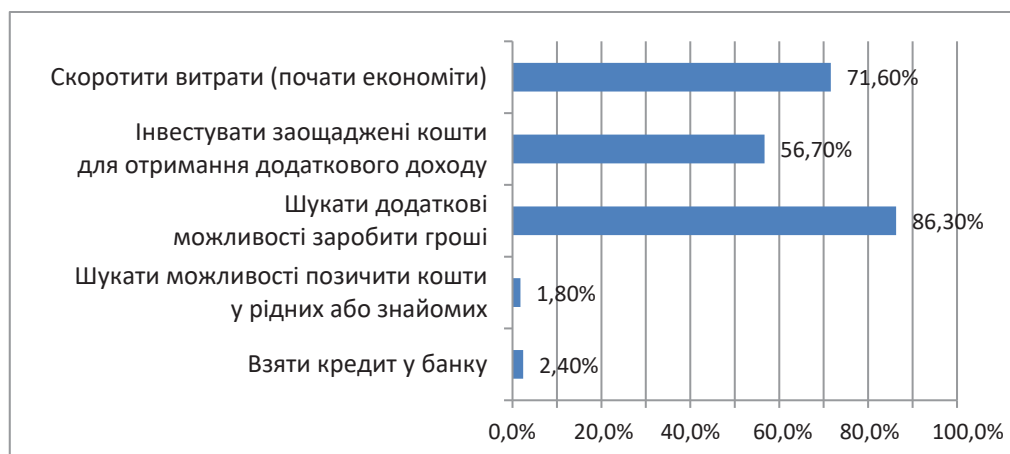

Рис. 3. Частка респондентів, які обрали ті чи інші шляхи досягнення фінансових цілей, за результатами опитування старшокласників м. Полтава

ті стало заощадження коштів та їхнє інвестування. І лише зовсім незначна частка респондентів орієнтована на отримання кредитів, що пов'язано, ймовірно, з розумінням складнощів процедур отримання кредиту, негативних наслідків його несвоєчасної оплати, завищених відсоткових ставок тощо.

Висновки. Отже, підготовка підлітків до розумної фінансової поведінки, що включає вміння ухвалювати раціональні рішення у фінансовій сфері, забезпечувати власну фінансову безпеку та добробут, у тому числі, користуючись фінансовими послугами, є спільним завданням системи освіти, установ фінансового сектора та батьків. Результати проведеного опитування свідчать про наявність у старшокласників певного рівня фінансової грамотності, який, разом з цим, варіюється у залежності від демографічних ознак та умов життя учнів. Розглядаючи фінансову обізнаність як складову фінансової інклюзії, можна зробити висновок, що остання є достатньою для молоді такого віку і базується, у тому числі, на високому рівні цифрової грамотності сучасних підлітків.

У зв'язку з цим, перспективним для підвищення фінансової грамотності вважаємо створення спеціального мобільного фінансового додатку, який би задовольняв потреби молоді у проведенні базових фінансових операцій та отриманні необхідних навичок управління власними коштами. З концептуальної точки зору, додаток може включати такі складові, як калькулятор заощаджень, депозитний калькулятор, кредитний калькулятор.

Калькулятор заощаджень допоможе реалізувати довгострокові фінансові цілі шляхом автоматичної акумуляції щомісячних відрахувань з суми доходів і, відповідно, зменшення обсягу бюджету. Він може генерувати нагадування про закінчення пільгового періоду за кредитною картою та про необхідність відкласти певну суму для погашення заборгованості за нею. Калькулятор повинен мати можливості для підключення банківських рахунків для контролю та аналізу доходів й витрат, включаючи їх сортування за категоріями. Доцільно організувати візуалізацію структури та обсягів грошових потоків для їхньої оптимізації. Важливою є також функція нагадування про регулярні платежі. Стосовно депозитного та кредитного калькуляторів, то варто забезпечити можливість їх підключення до фінансових маркетплейсів, які б дозволяли користувачу вибирати найкращі умови отримання відповідних фінансових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юрій С.І., Кізима Т.О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25.
2. Кізима Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 1. С. 16–26.
3. Слав'янська Н., Незнамова А. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність? *Вісник Національного банку України*. 2013. № 4. С. 31–35.
4. Смовженко Т., Кузнєцова А. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 9. С. 8–16.
5. Барадія Н. Застосування основних форм і методів у вивченні курсу «Фінансова грамотність» у гімназії. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 8(1). С. 179–187.
6. Булавенко С.Д. Дидактичні основи формування фінансової грамотності учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 150. С. 18–20.
7. Письменний В. Використання настільних фінансових ігор при викладанні фінансової грамотності у закладах загальної середньої освіти. *Проблеми освіти*. 2021. Вип. 1. С. 146–157.
8. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 11. С. 31–37.
9. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 363–371.
10. Дудинець Л.А., Верней О.Є. Фінансова інклюзивність та її детермінанти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 2. С. 8–13.
11. Єгоричева С.Б. Фінансова інклюзія у рамках системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. *Фінансовий простір*. 2018. № 4. С. 80–87. URL: <http://fpnpu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/176528>.
12. Ануфрієва К.В., Шкляр А.І. Фінансова інклюзія як чинник соціоекономічного розвитку. *Український соціум*. 2019. № 3. С. 59–77.
13. Захарченко Н.В. Фінансова інклюзія для підвищення добробуту населення та економічного зростання держави. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 105–116.
14. Хуторна М.Е., Жежерун Ю.В., Жежерун К.А. Індикативний підхід до оцінювання рівня доступності фінансових послуг як аналітичне забезпечення функціонування інституту фінансової інклюзії в умовах фінансової нестабільності. *Вісник Університету банківської справи*. 2021. № 3. С. 25–32.
15. Чвертко Л.А., Корнієнко Т.О., Вінницька О.А. Фінансова інклюзія на страховому ринку України: передумови та чинники формування. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 146–158.

16. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. Результати дослідження. Червень 2019 р. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf
17. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4
18. Паніотто В.І., Максименко В.С., Харченко Н.М. Статистичний аналіз соціологічних даних. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 270 с.
19. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4
20. Бізнес-Школа «ЮніорБанк». URL: <https://juniorbank.com.ua/school>

REFERENCES:

1. Yurii S. I., Kizyma T. O. (2012) Financial literacy of the population in the dialectics of modern educational trends. *Finance of Ukraine*, no. (2), p. 16–25.
2. Kizyma T., Shamanska O. (2014) Financial literacy of the population and financial behavior of households: aspects of mutual influence. *The world of finance*, vol. (1), pp. 16–26.
3. Slavianska N., Neznamova A. (2013) Increasing financial literacy: a commercial project or a state necessity? *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. (4), pp. 31–35.
4. Smovzhenko T., Kuznetsova A. (2013) Implementation of financial literacy in Ukraine: current state and prospects. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. (9), pp. 8–16.
5. Baradiia N. (2018) Application of basic forms and methods in the study of the "Financial Literacy" course in gymnasium. *Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*, vol. (8(1)), pp. 179–187.
6. Bulavenko S. D. (2018) Didactic bases of formation of pupils' financial literacy. *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, vol. (150), pp. 18–20.
7. Pismennyi V. (2021) The use of board financial games in teaching financial literacy in institutions of general secondary education. *Problems of education*, vol. (1), pp. 146–157.
8. Naumenkova S. (2014). Financial inclusion and problems of ensuring population access to basic financial services in Ukraine. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. (11), pp. 31–37.
9. Naumenkova S. V. (2015) Financial inclusiveness: economic meaning and approaches to measurement. *Actual problems of the economy*, no. (4), pp. 363–371.
10. Dudynets L. A., Verney O. E. (2018) Financial inclusiveness and its determinants. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, vol. (2), pp. 8–13.
11. Yehorycheva S. B. (2018) Financial inclusion within the framework of the system of combating the legalization of criminal income and the financing of terrorism. *Financial space*, no. (4), pp. 80–87. Available at: <http://fpnpu.cibs.ubs.edu.ua/article/view/176528>
12. Anufrieva K. V., Shkliar A. I. (2019) Financial inclusion as a factor of socio-economic development. *Ukrainian society*, no. (3), pp. 59–77.
13. Zakharchenko N. V. (2020) Financial inclusion to increase the welfare of the population and the economic growth of the state. *Finance of Ukraine*, no. (6), pp. 105–116.
14. Khutorna M. E., Zhezherun Yu. V., Zhezherun K. A. (2021) Indicative approach to assessing the level of availability of financial services as analytical support for the functioning of the financial inclusion institute in conditions of financial instability. *Bulletin of the University of Banking*, no. (3), pp. 25–32.
15. Chvertko L. A., Kornienko T. O., Vinnytska O. A. (2022) Financial inclusion in the insurance market of Ukraine: prerequisites and factors of formation. *Actual problems of the development of the economy of the region*, vol. (18(2)), pp. 146–158.
16. Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine. (June, 2019) Research results. USAID project "Financial Sector Transformation". Available at: https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf
17. Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. Report based on research results. USAID project "Financial Sector Transformation". Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4
18. Paniotto V. I., Maksymenko V. S., Kharchenko N. M. (2004) *Statistical analysis of sociological data*. Kyiv: "KM Academy", 270 p.
19. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4
20. "JuniorBank" Business School. Available at: <https://juniorbank.com.ua/school>

УДК 336:37.017

JEL G02, G29

Єгоричева Світлана Борисівна, доктор економічних наук, професор, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». **Онищенко Анастасія Володимирівна**, переможець Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України. **Оцінювання фінансової грамотності та фінансової інклюзії старшокласників.**

У статті проаналізовано результати опитування старшокласників стосовно їхньої обізнаності у фінансових питаннях і залученості у проведенні фінансових операцій з метою оцінювання рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії. Для цього використовувалися статистичні методи обробки результатів онлайн-опитування, яке містило п'ятнадцять запитань. Було з'ясовано, що лише чверть респондентів вивчали економічні дисципліни у школі, а майже половина опитаних у майбутньому не бажає опанувати курси з фінансової грамотності, зокрема, внаслідок відсутності у них практичної спрямованості. Вік респондентів позитивно впливає на рівень їхньої фінансової грамотності та фінансової інклюзії. Від 75 до 90% старшокласників вже користуються банківськими послугами та можуть назвати від двох до десяти вітчизняних фінансових установ. Найбільш відомими для респондентів фінансовими послугами очікувано стали кредитування, страхування, депозити та розрахунки й платежі, проте третина старшокласників не назвали жодної з них. Щодо спроможності керувати грошима, то майже 16% опитаних вже вкладають кишенькові гроші на рахунок, а не витрачають їх. Встановлено, що 85,4% старшокласників мають фінансові цілі, які вони планують досягати пошуком додаткових можливостей заробити гроші, а також за рахунок скорочення витрат або отримання додаткових доходів від заощаджень. Одночасно лише близько 13% респондентів беруть постійно участь у плануванні сімейного бюджету, а майже 20% ніколи до цього не долучалася. Підвищення рівня фінансової грамотності та фінансової інклюзії старшокласників можливе за рахунок створення спеціального фінансового мобільного додатку, що враховував би вподобання молоді.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова інклюзія, старшокласники, фінансові послуги, сімейний бюджет, фінансові цілі.

UDC 336:37.017

JEL G02, G29

Svitlana Yehorycheva, Doctor of Economics, Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic". **Anastasiia Onyshchenko**, Winner of the All-Ukrainian competition for the defence of research works of students-members of the Junior Academy of Sciences of Ukraine. **Assessment of financial literacy and financial inclusion of senior pupils.**

The article analyses the results of a survey of senior pupils regarding their awareness of financial issues and involvement in financial transactions in order to assess the level of financial literacy and financial inclusion. For this, statistical methods of processing the results of an online survey, which contained fifteen questions, were used. It was found that only a quarter of the respondents studied economic disciplines at school, and almost half of the respondents do not want to take financial literacy courses in the future, in particular, due to the lack of practical orientation. The age of the respondents has a positive effect on the level of their financial literacy and financial inclusion. From 75 to 90% of senior pupils already use banking services and can name from two to ten domestic financial institutions. Loans, insurance, deposits, and settlements/payments were expected to be the most well-known financial services for respondents, but a third of senior pupils did not name any of them. As for the ability to manage money, almost 16% of respondents already place their pocket money into an account instead of spending it. It was found that 85.4% of senior pupils have financial goals, which they plan to achieve by finding additional opportunities to earn money, as well as by reducing expenses or receiving additional income from savings. At the same time, only about 13% of respondents are constantly involved in family budget planning, and almost 20% of them have never participated in it. Increasing the level of financial literacy and financial inclusion of senior pupils is possible due to the creation of a special financial mobile application that would take into account the preferences of young people.

Key words: financial literacy, financial inclusion, senior pupils, financial services, family budget, financial goals.